

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้ เพื่อให้เข้าใจประเด็นต่าง ๆ สำหรับเป็นแนวทางในการค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่ได้ทำการทบทวน แล้วนำมาประกอบการศึกษาค้นคว้ามี ดังนี้

2.1 แนวคิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

2.1.1 แนวคิดและความหมายการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนร่วมกันในการจัดการ ควบคุม การใช้และการกระจายทรัพยากรตลอดจนปัจจัยผลผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ซึ่งปัจจุบันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (Participation for Development) จึงได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในงานพัฒนาอย่างกว้างขวาง กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นไม่ได้กำหนดขึ้นโดยรัฐ แต่ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มและเน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญผลักดันให้งานต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาจำเป็นต้องมีการรวมพลังในลักษณะเบญจภาคี (ปรีชาติ วลัยเสถียร, 2546 : 195) ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ปัญหของท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของแนวคิดการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอาจให้ความหมายที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล อาจมองทั้งในแง่แนวคิด หลักการ กระบวนการและวิธีการปฏิบัติ จึงมีนักวิชาการ ผู้รู้ และนักพัฒนาได้ให้ความหมายและแนวคิดไว้หลากหลาย นเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 10) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้นจนถึงสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผลตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ในส่วนของทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 36) กล่าวว่าไว้ว่า การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้ และการกระจายผลประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นในฐานะสมาชิกของสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการ

ตัดสินใจและกำหนดวิถีชีวิตของตน สอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก (2527 : 12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงเป็นความอิสระในการพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจงควบคุม การระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพและกำหนดวิถีชีวิตของตนด้วยความเชื่อมั่น ส่วน อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 320) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ไม่ใช่เป็นการกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้ามาช่วย ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะร่วมกันดำเนินการ โดยรัฐเป็นเพียงผู้คอยให้การช่วยเหลือสนับสนุน เท่านั้น นอกจากนี้ วิลเลียม เออร์วิน (William Erwin อ่างใน สนธิยา ทองคิด, 2546 : 10) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ปัญหาาร่วมกัน มีการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ส่วนจอห์น โคนและนอร์แมน อัฟฮอฟฟ์ (John M Cohen and Norman T Uphoff, 1980 : 213-218) ได้จำแนกระดับการมีส่วนร่วมไว้ 4 ระดับคือ

- 1) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) การที่ประชาชนได้เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการวางแผน การกำหนดนโยบาย และการจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวของเขาเอง ซึ่งถือว่าการระดมความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง
- 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ (Participation as Contribution) การบริหารงาน การประสานงานและขอความช่วยเหลือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประชาชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันจากบริการทางด้านวัสดุและสังคม โดยพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์และโทษที่เกิดขึ้นต่อบุคคลและสังคม
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมิน (Evaluation) กิจกรรมและโครงการ สิ่งที่ต้องคำนึงคือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) ของบุคคลและกลุ่ม ซึ่งอาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้

จากแนวคิดและความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเองและการแก้ปัญหาของชุมชนทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ซึ่งได้แก่ การคิดค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยใช้ภูมิปัญญาของตน ส่วนรัฐเป็นเพียงผู้คอยให้การช่วยเหลือสนับสนุน

2.1.2 แนวคิดและความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดพื้นฐานสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538 : 11) ได้เสนอไว้ดังนี้

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการพลวัต (Dynamics) และมีชีวิต การวิจัยจะเริ่มต้นจากสภาพการณ์ที่เป็นจริงทำการค้นหาว่าปัญหาคืออะไร มีสาเหตุจากอะไร จากนั้นจึงมุ่งไปยังจุดที่ควรจะเป็นในอนาคต ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงมีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอนได้ และไม่มีกำหนดกิจกรรมไว้ล่วงหน้า

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบผลสำเร็จได้ เมื่อผู้วิจัยและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่า ทุกคนมีศักยภาพความสามารถในการคิดและทำงานร่วมกันได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของผู้วิจัย นักวิชาการ หรือนักพัฒนา และทุกอย่างในชุมชน ได้แก่ ทรัพยากร ความรู้ ความชำนาญที่มีอยู่และที่จะหามาได้ในอนาคต จะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกร่วมกันของบุคคลที่มีต่อปัญหาหรือความต้องการของชุมชน จากนั้นจึงนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและชุมชน ทั้งในด้านมิติแห่งปัญญา จิตใจและกายภาพ

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดใน 1 วงจร แต่เป็นเพียงการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรที่ประกอบด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำ ดังแผนภาพต่อไปนี้

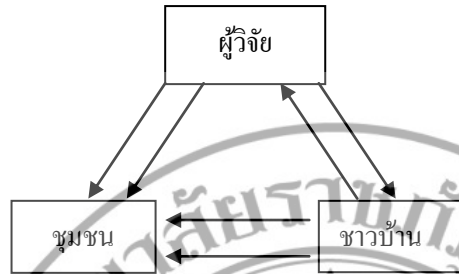
รูปที่ 2.1 วงจรกระบวนการดำเนินการแสวงหาความรู้และการกระทำอย่างต่อเนื่องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2538 : 12)

นอกจากนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ยังเป็นระเบียบวิธีการวิจัยที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนา ประกอบด้วยคำสำคัญ 2 คำ คือ การมีส่วนร่วม (Participation) และการปฏิบัติ (Action) จากคำ 2 คำนี้ เมื่อนำวิธีการวิจัยมาเปรียบเทียบกับระเบียบวิธีการวิจัย 2 ประเภท คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2543 : 23) กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่จัดอยู่ในลักษณะของสิ่งที่จะศึกษา วิธีการศึกษาหรืองานวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยน่าจะมาจากการวิจัย 2 ลักษณะคือ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนในลักษณะให้ชุมชนมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ส่วน อมรา พงศาพิชญ์ (อ้างในสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543 : 23) ได้กล่าวว่า การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนที่พัฒนาจากการใช้เทคนิคจัดเก็บข้อมูล โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ที่นักมานุษยวิทยามักจะใช้ โดยการเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชน สังเกตพฤติกรรมในขณะร่วมกิจกรรม โดยทำตัวเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนที่ทำการศึกษาอย่างเป็นระบบ เน้นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย และมีการจัดเก็บข้อมูลแบบการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ในลักษณะการแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน จากการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (Dialogue) และเป็นการศึกษาเพื่อให้ชุมชนได้คิดและพัฒนาตนเอง ส่วน พัจณี นาลประชา และอเล็กซานดรา สตีเฟน (Alexandra Stephen) แห่งองค์กร Food and Agriculture Organization of the United Nation Office for Asia and the Pacific (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543 : 24) เขียนในหนังสือ “Taking Hold of Rural Life” แปลโดย สุนทร สุนันท์ชัย และวิศนี ศิลตระกูล ได้ให้ความหมายของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า “เป็นกระบวนการค้นคว้าร่วมกันของเพื่อนร่วมงานวิจัยในการศึกษาสถานการณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเชิงสะท้อนให้เห็นภาพอันถูกต้องและ แท้จริงของชีวิตในหมู่บ้าน การวิจัยแบบมีส่วนร่วมยังชี้ให้เห็นวิถีทางในการแก้ไขที่เหมาะสมกว่าได้อีกด้วย”

ดังนั้น สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) หมายถึง การวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชน สมาชิกของชุมชนและผู้วิจัยร่วมคิด วิเคราะห์สถานะการณ์ของปัญหา ศึกษาหาแนวทางการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินการแก้ปัญหา และการประเมินผล ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นการวิจัย ระยะดำเนินการวิจัยจนถึงสิ้นสุดการวิจัย โดยที่ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจตลอดกระบวนการวิจัย

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมสรุปความสัมพันธ์ได้ ดังนี้

รูปที่ 2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ผู้ถูกวิจัยและชุมชน ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2538: 9

2.1.3 ลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นงานวิจัยที่มุ่งเพื่อการพัฒนาหรือการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development) ซึ่งนักพัฒนาพยายามใช้ในการแสวงหาวิธีช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และพบว่าการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือ PAR นี้เป็นวิธีหนึ่งที่ได้ผล หนาकार โลก และองค์การอนามัยโลก ต่างก็ส่งเสริมและเสนอแนะให้ใช้ โดยเน้นให้มีกระบวนการให้การศึกษาไปพร้อม ๆ กับการวิจัย (Community Education Participation: CEP) ซึ่งลักษณะเฉพาะของการวิจัยประเภทนี้ประกอบด้วย (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2538: 10)

- 1) ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชนร่วมรับรู้และได้ประโยชน์
- 2) ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มกำหนดปัญหา และหาแนวทางในการแก้ปัญหา
- 3) ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะร่วมกันแก้ปัญหา
- 4) กระบวนการวิจัยจะดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นระหว่างชุมชนกับผู้วิจัย ซึ่งเป็นกระบวนการสังเคราะห์ที่มีลักษณะเชิงวิภาษวิธี

5) ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งวิธีการวิจัยแบบนี้ข้อมูลจะมีความชัดเจนสะท้อนความคิดความต้องการและแบบแผนการดำเนินชีวิตของชุมชน เป็นวิธียึดชาวบ้านเป็นศูนย์กลางหรือเรียกลักษณะการดำเนินงานจากล่างขึ้นบน (Bottom-up approach) แทนการดำเนินการแบบศูนย์กลางอยู่ที่รัฐหรือเรียกว่าจากบนลงล่าง (Top-down approach)

ส่วน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2542 : 12) ได้กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการวิจัยที่มุ่งสร้างความสำนึกและความตระหนักของกลุ่มเป้าหมายให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมรับรู้ และเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับผู้วิจัย

2.1.4 เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การส่งเสริมและช่วยเหลือบุคคลหรือชุมชนที่ด้อยโอกาสในสังคม ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมีเป้าหมายดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2538 : 11)

- 1) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ได้ตระหนักถึงปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน
- 2) เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ การกำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา
- 3) เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
- 4) เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกัน ในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

2.1.5 ขั้นตอนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตามแนวคิดและประสบการณ์ที่แตกต่างกันหลายทัศนะ ดังนี้

พศิน แดงจาง (2544: 10) ได้แบ่งขั้นตอนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) ขั้นกำหนดปัญหา เริ่มจากการเข้าไปร่วมวิเคราะห์ปัญหากับชาวบ้าน สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นรวมทั้งอภิปรายว่าปัญหาเหล่านั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีผลกระทบอย่างไร
- 2) ขั้นดำเนินการแก้ปัญหา ร่วมกันหาแนวทางดูแลปัญหา และดำเนินการแก้ปัญหาโดยร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ตลอดจนการหาข้อสรุปในการปฏิบัติที่ชัดเจน
- 3) ขั้นวางแผน ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและร่วมกันวางแผนเพื่อจัดการกับปัญหา
- 4) ขั้นประเมินผลการทำงาน ร่วมกันประเมินผลเพื่อหาข้อบกพร่องในการดำเนินงานและความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลสำหรับการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่อไป

ส่วน สุชาติ ทวีสิทธิ์ (อ้างใน ธรรมธ ธานี, 2540: 57) ได้อธิบายขั้นตอนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1) ระยะเวลาก่อนทำการวิจัย (Pre-Research Phase) เป็นขั้นเตรียมการเพื่อเข้าสู่ชุมชน ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

- 1.1) การคัดเลือกชุมชน
- 1.2) การบูรณาการของผู้วิจัยเข้ากับชุมชน
- 1.3) การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- 1.4) การให้ความรู้และแนวคิดแบบ PAR กับชุมชน

2) ระยะเวลาการวิจัย (Research Phase) มีขั้นตอนดังนี้

- 2.1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับชุมชน
- 2.2) การฝึกอบรมทีมงานวิจัย
- 2.3) การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยและหาแนวทางแก้ไข
- 2.4) การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.5) การวิเคราะห์ข้อมูล

3) ระยะเวลาการจัดทำแผน (Planning Phase) เป็นการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

- 3.1) การอบรมทีมงานวางแผน
- 3.2) การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3) การศึกษาความเป็นไปได้ของแผน
- 3.4) การแสวงหางบประมาณ
- 3.5) การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4) ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ขั้นตอนนี้ประกอบด้วย

- 4.1) การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
- 4.2) การอบรมทีมงานอาสาสมัคร

5) ระยะเวลาติดตามและประเมินผลการทำงาน (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นกิจกรรมสำคัญในกระบวนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งควรมีทีมงานที่ได้รับการฝึกอบรมความรู้เทคนิคในการติดตามและประเมินผล สามารถติดตามการทำงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะว่าเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ บรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด เก็บรวบรวมข้อมูลและผลการประเมินเสนอต่อที่ประชุมได้รับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม เพื่อให้ชุมชนหรือชาวบ้านได้เห็นผลงานที่เกิดจากความพยายามร่วมกันแก้ปัญหาาร่วมกัน

นอกจากนี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2538: 18) ได้เสนอขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 1: ก่อนดำเนินการวิจัย เป็นขั้นเตรียมการ มีขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1.1) การคัดเลือกชุมชน เป็นการพิจารณาพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้านทั้งทางกายภาพ ทรัพยากรของชุมชน ลักษณะด้านชีวภาพ ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการรวบรวมข้อมูลดังกล่าวควรรวบรวมทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

1.2) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือผู้วิจัยต้องคอยกระตุ้นและให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความไว้วางใจและยอมรับ ซึ่งการไว้วางใจและการยอมรับจะเกิดขึ้นได้ เมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ดังนั้น การเข้าไปในชุมชน ผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่เดิมและควรสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเหล่านั้นก่อน รวมทั้งสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องกับชุมชน โดยผู้วิจัยต้องมีภาระหน้าที่ในการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ มีดังนี้

1.2.1) การเตรียมตัวของผู้วิจัย ผู้วิจัยจะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนา มีกลวิธีในการเข้าสู่หัวใจประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมาย มีความเชื่อมั่นว่าทุกคนมีความคิด ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาได้ หากบุคคลเหล่านั้นได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และผู้วิจัยจะต้องกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิดในการพัฒนา คอยประคับประคองเกื้อหนุน ถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมกับประชาชน

1.2.2) การวางตัวของผู้วิจัย ผู้วิจัยต้องบูรณาการตนเองให้เข้ากับชุมชน นอกจากทำความคุ้นเคยแล้วจะต้องเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตของคนในชุมชนและ ผู้วิจัยจะต้องปฏิบัติตนสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนด้วยซึ่งตัวบ่งชี้ความสำเร็จในการบูรณาการของผู้วิจัยคือ การยอมรับและการให้ความไว้วางใจของชุมชน

1.2.3) การติดต่อและประสานสัมพันธ์ ผู้วิจัยต้องติดต่อกับบุคคลสำคัญ ๆ ในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนยอมรับ ครู พ่อค้า ถ้าเป็นองค์กรหรือหน่วยงานจะต้องติดต่อผู้บริหาร ผู้เป็นเจ้าของสถานที่ เป็นต้น เมื่อติดต่อประสานงานกับบุคคลสำคัญแล้วงานต่อไปคือการแนะนำตัวเองต่อคนในชุมชน รวมทั้งแนะนำโครงการที่จะนำมาเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัย ตลอดจนเปิดโอกาสให้มีการซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2) ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 2: ระยะดำเนินการวิจัย ระยะดำเนินการวิจัยมีกิจกรรมในการดำเนินงานหลัก ดังนี้

2.1) การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับชุมชน เป็นการวิเคราะห์ปัญหาในชุมชนและการกำหนดแนวทางในการศึกษาชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1) การวิเคราะห์ด้านทรัพยากร ได้แก่ การวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์

2.1.2) การวิเคราะห์ด้านสังคม เป็นการพิจารณาโครงสร้างประชากรของชุมชน ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกลุ่มและองค์กรในชุมชน รวมทั้งระดับความรู้ในชุมชน ความพร้อมและความสนใจของคนในชุมชน

2.1.3) การวิเคราะห์ด้านเศรษฐกิจ ในประเด็นนี้มุ่งไปที่เรื่องราวรายได้ของชุมชน และอาชีพ การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนในระดับนี้เป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งการประเมินความเป็นไปได้ของการดำเนินงาน โดยพิจารณาด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชน

2.2) การพิจารณากำหนดปัญหาเมื่อกำหนดปัญหาได้แล้วจะต้องนำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหา ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหาและจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปราย แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจเลือกและกำหนดปัญหาอย่างหลากหลาย

2.3) การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากกำหนดปัญหาแล้วผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น หรือชุมชนจะต้องร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การออกแบบเครื่องมือ อาจเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ กำหนดเวลาในการเก็บข้อมูล กำหนดเขตพื้นที่รับผิดชอบเก็บข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

2.4) การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก การคัดเลือกทีมงานวิจัยท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้่านออกเขียนได้ เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลแล้วสามารถสื่อความให้กับสมาชิกได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหา ความรุนแรง และผลกระทบจากปัญหาได้

2.5) การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน เมื่อได้ข้อมูลที่จัดทำสรุปสภาพปัญหาสาเหตุของปัญหาแล้วจะต้องมีการนำเสนอต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับทราบและเป็นการร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ต่อไป

3) ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 3: ระยะหลังการวิจัย ระยะหลังการวิจัยจะมีกิจกรรมหลัก 4 กิจกรรม คือ

3.1) การวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนของการกำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งโครงการนั้นจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่าง ๆ ขั้นตอนการดำเนินงาน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน จัดทำตารางและกำหนดเวลาในการดำเนินงานตามโครงการให้ชัดเจน เมื่อกำหนดเรียบร้อยแล้วจะต้องนำเสนอแผนการดำเนินงานหรือโครงการต่อชุมชนเพื่อให้ชุมชนรับรู้ และร่วมพิจารณาให้ความเห็นชอบตกลงตัดสินใจให้ดำเนินการได้

3.2) การปฏิบัติตามแผน ในการปฏิบัติควรมีแกนนำกลุ่มทำงาน โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน หากไม่มีก็ควรจัดตั้งขึ้นมาใหม่ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้คือการกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างสมาชิกกับชุมชน ระหว่างสมาชิกกับกลุ่มงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย ซึ่งการมอบหมายงานจะต้องตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล ตลอดจนการกระจายทรัพยากรและการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

3.3) การอบรมผู้ปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในชุมชน การดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้และทักษะเฉพาะด้าน รวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา การเพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยจะต้องจัดอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอกหรือภายในชุมชนที่จะเสริมความรู้ และทักษะให้กับสมาชิก

3.4) การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผลเป็นกิจกรรมที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้ทราบความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค ที่เกิดจากการดำเนินงานตามแผน ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด ขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วมและเป็นผู้ดำเนินการติดตามและประเมินผลโครงการ ดังนั้น เพื่อความเหมาะสมอาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตามและประเมินผลกลุ่มใหม่ขึ้นมาอีกกลุ่มให้ทำหน้าที่โดยเฉพาะเพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นในการติดตามและประเมินผล

ดังนั้น จึงสรุป ขั้นตอนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ว่าเป็นวงจรที่มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamics) ประกอบด้วย การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา การสำรวจปัญหาและการลงมือปฏิบัติ ซึ่งในการดำเนินงานวิจัยแบบนี้สามารถแบ่งระยะของกระบวนการวิจัยได้ 3 ระยะคือ ระยะก่อนดำเนินการวิจัย (Pre - Research Phase) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) และระยะหลังการวิจัย (Post - Research Phase)

2.1.6 เทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชน

เทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมมีหลายวิธีที่สามารถพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับวิสาหกิจชุมชน โดยทั่วไปแล้ววัตถุประสงค์ของการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะและเจตคติที่เหมาะสมของผู้เข้าร่วมการประชุมอบรม โดยเริ่มตั้งแต่มีการวางแผนร่วมกัน การปฏิบัติตามแผนและการกำกับติดตามและประเมินผลการศึกษาร่วมกัน ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่สุดที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบและแก้ปัญหาท้องถิ่นของตนเอง ในเรื่องนี้ ประเวศ วะสี(2539: 41) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า A-I-C เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร ซึ่งจะใช้กับการบริหารที่สลับซับซ้อน ได้แก่ งานพัฒนาชนบท การพัฒนาคนและองค์กรชุมชน การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีหน่วยงานเกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน งานปกครอง งานธุรกิจการเงิน งานองค์กรเอกชนและงานนโยบายของรัฐบาล

เทคนิคการประชุมแบบ A-I-C (Appreciation, Influence, Control)

A-I-C เป็นวิธีหนึ่งสร้างระบบให้คนมาเรียนรู้ร่วมกัน โดยคำนึงถึงมิติทางสังคม จิตใจ วิทยาศาสตร์และการบริหารจัดการ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) โดยใช้ในการวางแผน การพัฒนา การสร้างทีมงาน การสร้างความร่วมมือ การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน จัดแย้งและขาดพลังสร้างสรรค์ มี 3 ขั้นตอนคือ

1) **ขั้นการสร้างความรู้ (Appreciation หรือ A)** เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ ทุกคนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ โดยทำให้ทุกคนเกิดการยอมรับและชื่นชมคนอื่น ไม่รู้สึกแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ เคารพในความคิดของผู้อื่น และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็น รับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย ก่อให้เกิดความซาบซึ้งคุณค่าและพลังสร้างสรรค์

2) **ขั้นการสร้างแนวทางพัฒนา (Influence หรือ I)** เป็นช่วงที่มีปฏิสัมพันธ์หรือมีอิทธิพลระหว่างกัน ทุกคนแสดงจินตนาการเต็มที่ แต่อยู่ในขอบเขตที่จำกัด โดยระดมความคิดเชิงสร้างสรรค์ร่วมกัน กำหนดยุทธศาสตร์ที่ทำให้บรรลุสู่การรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งได้ ขั้นตอนนี้ทุกคนมีโอกาสทำเทียมกันที่จะเสนอความคิดเห็นและสร้างอุดมการณ์ร่วมกัน จนกลายเป็นพันธะทางสังคมที่ต้องนำไปสู่การปฏิบัติ

3) **ขั้นการสร้างแนวปฏิบัติ (Control หรือ C)** เป็นการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์สู่แผนปฏิบัติ มีการปรับปรุงแก้ไขและประสานสัมพันธ์กัน โดยกำหนดว่าจะทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร และใครเป็นผู้รับผิดชอบหลัก ต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มหรือหน่วยงานใดบ้าง จะต้องใช้งบประมาณเท่าใดและจากแหล่งทุนใดมาสนับสนุน

เหตุผลที่ใช้วิธีการ A-I-C ได้ผลดีกับการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพราะเป็นวิธีเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน โดยมีการร่วมอุดมการณ์หรือให้คุณค่าต่อกัน ค้นพบปัจจัยร่วมจากการใช้ชีวิตและทำงานร่วมกัน และค้นพบว่าแต่ละคนมีทักษะและการเจรจาต่อรองเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน ให้บรรลุความต้องการร่วมกัน เป็นการให้พันธะสัญญาต่อสาธารณะ ที่จะลงมือทำในสิ่งที่เข้าใจและเห็นคุณค่าร่วมกัน

ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงจำเป็นต้องนำวิธีการ A-I-C เข้าไปดำเนินการด้วยเพื่อผลของการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะกระบวนการใช้พลังสร้างสรรค์ของชุมชน ซึ่งวิธีการนี้น่าจะเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถให้การดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนเข้มแข็งและบรรลุวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มและการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปกรอบแนวทางของ A-I-C มีดังนี้

รูปที่ 2.3 แนวทางของ A-I-C

ที่มา : ปรับปรุงจาก ประเวศ วะสี (อ้างใน สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531: 495)

2.1.7 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในรูปแบบของการสัมมนา

ในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแล้วไม่ว่างานนั้นจะเป็นงานที่ง่ายหรือซับซ้อนอาจมีวิธีการดำเนินงานได้หลายวิธีที่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้โดยตรง การจัดสัมมนาก็นับว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่เป็นระบบค่อนข้างจะซับซ้อน และมีหลักการ ซึ่งในการจัดสัมมนา ไพพรรณ เกียรติโชติชัย (2545:19) ได้ให้หลักการและแนวคิดที่เกี่ยวกับการสัมมนาเป็นหลักการทั่ว ๆ ไปดังนี้

- 1) การสัมมนา เป็นการประชุมกลุ่มแบบหนึ่งที่ยึดระบบการทำงานกลุ่มเป็นหลัก
- 2) เป้าหลักของการสัมมนามุ่งแก้ไขปัญหาของหน่วยงานหรือองค์กร โดยการเสนอแนะวิธีแก้ปัญหานั้น ๆ
- 3) ผู้เข้าร่วมสัมมนาจะต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ในปัญหานั้น ๆ มาก่อน
- 4) ในการศึกษาปัญหาในการสัมมนาต้องอาศัยรูปแบบการประชุมที่หลากหลายโดยเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับลักษณะของปัญหา และลักษณะของผู้เข้าร่วมสัมมนา
- 5) การดำเนินการศึกษานหาแนวทางแก้ปัญหานั้น จะต้องร่วมมือกันอย่างเป็นระบบ
- 6) การสัมมนาเป็นกระบวนการเรียนรู้ประเภทหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในเชิงช่วยสร้างความคิดสร้างสรรค์
- 7) การระดมความคิดในการแก้ปัญหในการสัมมนาจะประสบความสำเร็จอย่างยิ่งถ้าผู้เข้าร่วมสัมมนา มีโอกาสได้เตรียมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นอย่างเต็มที่
- 8) หลังจากการสัมมนาแต่ละครั้ง จะมีการทำรายงานผลของการสัมมนา เพื่อแจกจ่ายให้แก่ผู้ร่วมการสัมมนา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ใช้ในการสัมมนาเพื่อเป็นประโยชน์และเป็นแนวความคิดที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาคต่อไป

นอกจากหลักการที่กล่าวมาข้างต้น องค์ประกอบสำคัญของการสัมมนาคือ “ผู้เข้าร่วมสัมมนา” (Participant) ควรเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ในเรื่องที่จะทำการสัมมนาและเป็นผู้มีความสนใจ ตั้งใจต่อการศึกษาปัญหาและหาแนวทางแก้ปัญหอย่างแท้จริง การสัมมนาจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ในการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมการสัมมนา ดังนั้นหน้าที่รับผิดชอบของผู้เข้าร่วมสัมมนาจึงมีดังนี้

- 1) แสดงความคิดเห็นหรือข้อซักถามวิทยากรใน โอกาสที่เหมาะสม และควรจะยกมือก่อนจะพูดหรือถามทุกครั้ง
- 2) ก่อนพูดทุกครั้งควรบอกชื่อและนามสกุลพร้อมทั้งสถานที่ทำงาน เพื่อความสะดวกในการประสานงานของผู้จัดและความคุ้นเคยของผู้เข้าร่วมสัมมนาที่จะมีการสืบสานแลกเปลี่ยนความรู้ต่อไป
- 3) ควรให้ความร่วมมือกับผู้นำอภิปรายในโอกาสที่มีการแบ่งกลุ่มย่อยในการสัมมนา และแสดงข้อคิดเห็นต่าง ๆ ไม่ควรนั่งอยู่เฉย ๆ แต่ไม่ควรผูกขาดการพูดเพียงคนเดียว
- 4) สำหรับผู้สัมมนาที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำอภิปรายเฉพาะเรื่องในหัวข้อสัมมนา ควรพูดนำเรื่องเพื่อให้ผู้สัมมนาแสดงข้อคิดเห็นและจดบันทึกไว้เพื่อสรุปให้ผู้เข้าสัมมนาฟังภายหลัง และควรกล่าวขอบคุณผู้แสดงความคิดเห็นทุกครั้ง

สรุปได้ว่า การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในรูปแบบของการสัมมนา เป็นวิธีการหนึ่งที่มีระบบค่อนข้างจะซับซ้อน และมีหลักการในการดำเนินงานที่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้โดยตรงเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่สามารถนำมาปรับใช้ในการส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

2.1.8 เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มีวิวัฒนาการมาจากการนั่งสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion) ของนักวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ข้อมูลที่ได้จากการสนทนาจะเป็นคำตอบที่แสดงถึงเหตุผล และอารมณ์ (Emotion) เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อนกับการชั่งใจ (Evaluation) และการตัดสินใจ (Decision) ชะนวนทอง ธนสุกาญจน์ (ม.ป.ป) ได้กล่าวไว้ว่า “การสนทนากลุ่มเป็นการสนทนาในชั้นละเอียดย่อยๆ โดยมีผู้ร่วมสนทนา 8 – 10 คน เป็นอย่างมาก และผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการ หัวข้อที่สนทนาจะเป็นเรื่องสำคัญต่อโครงการหรือกิจกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ ผู้สนทนาได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนของคุณสมบัติของกลุ่มเป้าหมายของโครงการหรืองานวิจัยนั้น”

โดยสรุป การสนทนากลุ่ม หมายถึงการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล (Key informants) เป็นกลุ่ม ซึ่งกลุ่มผู้ร่วมสนทนาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดว่า สามารถตอบคำถามตรงประเด็นและตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษามากที่สุด และจะต้องมีลักษณะต่าง ๆ ใกล้เคียงกันมากที่สุด (Homogenous)

1) องค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1.1) กำหนดแนวทางในการสนทนาประกอบด้วยเรื่องที่จะสนทนาและแนวคำถามหรือกรอบคำถาม ซึ่งแนวทางการสนทนากลุ่ม จะต้องนำคำถามที่ร่างไว้มาเรียงลำดับ หรือผูกเป็นเรื่องราวเพื่อนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอน โดยจัดตามลำดับความคิดเป็นหมวดหมู่ เช่น คำถามเกี่ยวกับเรื่องในอดีต สถานการณ์ในปัจจุบัน เป็นต้น

1.2) การคัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาเป็นแนวทางในการคัดเลือกบุคคลที่เป็นตัวแทนเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่สามารถตอบคำถามในการศึกษาครั้งนี้ได้ตรงประเด็นและตรงตามวัตถุประสงค์ ของการศึกษามากที่สุด การคัดเลือกอาจทำแบบสอบถามย่อย ๆ หรืออาจทำเป็นตารางคัดเลือกรก็ได้ ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนด

1.3) บุคคลที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1.3.1) พิธีกร (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อศึกษา พิธีกรต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาถิ่นได้ มีบุคลิกภาพดี สุภาพอ่อนน้อม และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

1.3.2) ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note taker) เป็นผู้คอยจดบันทึกคำสนทนา ตลอดจนอาการกิริยาท่าทางของสมาชิกทุกคนที่เข้าร่วมกลุ่ม เช่น สีหน้า แววตา การพยักหน้า การส่ายหน้า การยิ้ม การหัวเราะ ก็เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้และเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ในภายหลัง ผู้บันทึกจะต้องพูดและฟังภาษาถิ่นได้ด้วย หน้าที่อีกอย่าง คือคอยสะกิดเตือนพิธีกร กรณีลืมถามคำถามสำคัญ

1.3.3) เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป เป็นบุคคลที่คอยอำนวยความสะดวกให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา คือคอยบริการน้ำดื่ม ขนม บันทึกลงเทป เปลี่ยนเทป ตลอดจนคอยกันคนที่ไม่ได้รับเชิญเข้ามาในวงสนทนา

1.4) อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล เป็นสิ่งที่ช่วยเก็บรวบรวมรายละเอียดต่างๆ ในวงสนทนาที่ผู้บันทึกไม่สามารถสังเกตหรือจดบันทึกได้ทัน ได้แก่ เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียงควรมี 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลื่อมกันประมาณ 5 นาที

1.5) อุปกรณ์เสริมการสนทนา เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยเสริมให้บรรยากาศในวงสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น ดูเป็นธรรมชาติไม่เครียด ได้แก่ น้ำดื่ม ขนม หรือของขบเคี้ยวเล็กๆ น้อยๆ

1.6) สถานที่จัดสนทนากลุ่ม ควรกำหนดให้แน่นอน เป็นที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่ร้อน ไม่มีเสียงรบกวนหรือไม่มีแสงคอยคอมหรือกีด และเป็นสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมสนทนารู้จักดี

1.7) ของที่ระลึก มอบไว้ก่อนจากกันเพื่อเป็นสิ่งขอบคุณสมาชิกที่เสียสละเวลามาร่วมวงสนทนา ไม่ใช่ค่าจ้าง แต่มอบให้รำลึกถึงกันว่าครั้งหนึ่งเราเคยมานั่งสนทนาถกประเด็นปัญหาด้วยกัน ข้อควรระวัง ควรให้ตามความเหมาะสม อย่ให้เป็นเงื่อนงำที่จะต้องให้ตลอด

1.8) ระยะเวลา ควรใช้เวลาในการสนทนากลุ่มนานไม่เกิน 2 ชั่วโมง 15 นาที นับแต่เริ่มคำถามแรก เพราะถ้านานกว่านี้สมาชิกจะเมื่อยล้า คำตอบที่ได้เป็นการตอบไม่ได้ตั้งใจเพียงแต่เพื่อให้เสร็จสิ้นการสนทนา

2) บทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้นำสนทนาที่ดี

ผู้นำการสนทนาที่ดีควรมีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

2.1) ต้องแนะนำตัว อธิบายถึงจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของการสนทนา และบอกให้ผู้ร่วมสนทนาทราบว่ามีการบันทึกเทปตลอดการถกปัญหา

2.2) เกริ่นนำด้วยคำถามอ่อนเครื่องเพื่อสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง

2.3) มีความเชื่อมั่น การดำเนินการสนทนาอย่างแรงกล้าจะมีข้อผิดพลาด ไม่ควรกังวลหรือเสียใจกับเรื่องที่ผ่านมา

2.4) สร้างบรรยากาศให้ผู้เข้าร่วมวงสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

2.5) ต้องไม่ซักถามคนใดคนหนึ่งจนเกินไปหรือถ้าไม่จำเป็นไม่ควรซักถามรายตัว เว้นแต่ต้องการคำตอบเพื่อให้ช้กรายละเอียดเชิงเหตุผลออกมาให้ได้ และต้องควบคุมให้อยู่ในประเด็น

2.6) ต้องเป็นผู้ที่พูดเก่ง มีการเว้นจังหวะการถามที่ดี ถามซ้ำ ๆ ละเอียดและการพูดแทรกสอดอย่างเหมาะสมเพื่อช่วยให้บรรยากาศในการสนทนากลุ่มสนุกไม่เมื่อยล้า

2.7) ต้องพยายามคุมเกมส์ให้ได้ อย่าให้เกิดการข่มทางความคิดหรือชักนำให้คนอื่นเห็นคล้อยตามกับผู้ที่พูดเก่ง (Dominate)

2.8) ต้องปิดการสนทนาก่อนเวลา เพื่อได้เชื่อมโยงความคิดของผู้ร่วมสนทนาเข้าด้วยกันเป็นข้อสรุป

2.9) ต้องประเมินตนเองหลังสิ้นสุดการสนทนา เพื่อเรียนรู้ข้อดี ข้อบกพร่องของตนเองและนำไปพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

3) วัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

3.1) เพื่อสร้างความรู้และสมมติฐานใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น

3.2) เพื่อสำรวจความคิดเห็น ทศนคติ ของกลุ่มประชากรต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ที่สนใจศึกษา

3.3) เพื่อทดสอบแนวคิดและสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

3.4) เพื่อประเมินผลวิจัยต่าง ๆ หรือ โครงการพัฒนา

3.5) เพื่อค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือไม่แน่ชัด โดยนำคำตอบจากการสนทนากลุ่มไปอธิบายเสริม

3.6) เพื่อประโยชน์ในการทำการศึกษานำร่อง (Pilot Study)

4) ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มมีข้อดี ดังนี้

4.1) ได้ข้อมูลที่แท้จริงจากผู้หลาย ๆ คน

4.2) ข้อมูลที่ได้ชัดเจนทุกแง่มุม

4.3) ประหยัดเวลาและงบประมาณ

4.4) ได้คำตอบเชิงเหตุผล

5) ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มมีข้อจำกัด ดังนี้

5.1) หากกำหนดประเด็นไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือ จะได้คำตอบที่ไม่สอดคล้องกับสิ่งที่อยากรู้จริง ๆ

5.2) ถ้าเรียบเรียงคำถามไม่ดีวาม หรือไม่มีการทดสอบคำถามก่อนนำไปใช้จริงจะทำให้การสนทนาไม่ราบรื่น คนถามก็รู้สึกเบื่อหน่ายคนร่วมกลุ่มสนทนาก็ไม่เข้าใจคำถาม ความคิดกระโดดไปกระโดดมา และไม่ทราบว่าถึงเรื่องอะไรกันแน่

5.3) การเลือกสมาชิกผู้เข้าร่วมวงสนทนา หากเป็นบุคคลที่ไม่เป็นมิตรกันมาก่อนจะทำให้วงสนทนาแตก หรือเคลือบแคลงซึ่งกันและกัน หากเป็นญาติกันก็จะได้คำตอบที่เอนเอียงเข้าข้างกัน

5.4) กรณีเป็นพฤติกรรมหรือความคิดเห็นหรือทัศนคติในบางเรื่องไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชนอาจไม่ได้รับการเปิดเผยในวงสนทนากลุ่ม ต้องใช้วิธีการนั่งสนทนาแบบตัวต่อตัวนอกวงสนทนากลุ่มแทนจึงจะได้คำตอบ

5.5) ผู้เป็นพิธีกรหากไม่พร้อมหรือไม่มีความชำนาญพอจะทำให้การสนทนาไม่ราบรื่น คมกึ่งสนทนาได้ไม่นาน การถามคำถามไม่ชัดเจนทำให้ผู้ตอบเข้าใจคำถามต่างกัน แต่ละคนตอบไปคนละทิศทาง สรุปไม่ได้

5.6) ความเหมาะสมของพิธีกร บางครั้งต้องเพศชายหรือเพศหญิงเท่านั้น เช่น การสนทนาเกี่ยวกับกรวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด หากเป็นเรื่องเกี่ยวกับสตรี พิธีกรก็ควรเป็นผู้หญิงจะไม่ได้เงินอายุ

5.7) ภาษาที่ใช้ในการพูด พิธีกรควรพูดภาษาท้องถิ่นของสมาชิกในกลุ่มสนทนาหรือในพื้นที่ที่ทำการศึกษา เพราะเป็นการง่ายต่อการสื่อสาร และสร้างบรรยากาศเป็นกันเอง

ดังนั้นการสนทนากลุ่มจึงเป็นวิธีที่ผู้วิจัยนำไปใช้ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในการผลิตลำไยอบแห้งสีทองและเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปสนับสนุนการเขียนรายงานในเชิงคุณภาพต่อไป

2.2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์

ประสบการณ์ของธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง แสดงให้เห็นว่าธุรกิจในประเทศไทยจำนวนมากอาศัยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นวิธีการสร้างคุณค่าเพิ่ม ให้แก่กิจการ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม(สสว.) ได้ศึกษาสถานประกอบการ(SMEs) จำนวน 2,470 แห่งทั้งในกทม. และต่างจังหวัดในปี 2544 พบว่า(โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ 2548, หน้า 25) ร้อยละ 64 ของนักธุรกิจตอบว่ามีการปรับปรุงคุณภาพ รูปแบบ และการประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการของตนให้ต่าง

จากคู่แข่ง ในขณะที่อีกร้อยละ 29 ของผู้ตอบบอกว่า มีความสนใจที่จะปรับปรุงแต่ไม่ทราบว่าจะเริ่มต้นอย่างไร

การปรับปรุงสินค้าและบริการที่พบส่วนใหญ่ในประเทศไทยเป็นการปรับปรุงที่มาจากความต้องการของผู้ซื้อโดยกิจการหลายประเภท เป็นการปรับปรุงที่ไม่ต้องอาศัยเทคนิคพิเศษ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ตลอดจนการวิจัยและพัฒนาแต่อย่างใด ในกรณีเช่นนี้ ผู้ประกอบการจะต้องมีความเอาใจใส่ต่อความเห็นหรือความต้องการของผู้ซื้อ ซึ่งธุรกิจอาจสนองความต้องการดังกล่าวได้ โดยอาศัยวิธีการบริหารจัดการหรือเครื่องจักรที่มีประสิทธิภาพ หรือการออกแบบ ฯลฯ ความแตกต่างที่เกิดจากปัจจัยดังกล่าวนี้มีผลทำให้ธุรกิจที่สามารถปรับปรุงผลผลิตได้มีอำนาจในการกำหนดราคาสูงขึ้นบ้าง หรือมีโอกาสที่จะได้ส่วนแบ่งการตลาดที่สูงขึ้นเมื่อเทียบกับคู่แข่ง

นอกเหนือจากการปรับปรุงสินค้าและบริการดังกล่าวข้างต้นแล้ว การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สามารถยกระดับอำนาจในการกำหนดราคาขึ้นได้อีกระดับหนึ่ง ได้แก่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในลักษณะที่ต้องอาศัยความรู้ เทคนิคพิเศษ หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในระดับนี้ธุรกิจส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งการเรียนรู้จากความต้องการของผู้ซื้อ และส่วนมากมักจะมีทีมงานในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเอง ซึ่งทีมงานดังกล่าวไม่จำเป็นจะต้องประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้ที่จบการศึกษาขั้นปริญญาเอก แต่อาจอาศัยผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก เช่น จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ สำหรับทีมงานภายในองค์กรดังกล่าวมักจะมีประสบการณ์ในการผลิตสินค้าและบริการนั้น ๆ เป็นอย่างดี มีคุณสมบัติในทางที่เป็นผู้สนใจใฝ่รู้ และมีจิตวิญญาณในการศึกษาค้นคว้าและทดลอง กิจการหลายแห่งในประเทศไทย ผู้ประกอบการหรือเจ้าของกิจการมักจะเป็นผู้ดูแลการพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง และมักจะมีปัญหาสำคัญคือการสูญเสียบุคลากรที่มีความชำนาญให้แก่คู่แข่ง

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จัดอยู่ในขั้นซับซ้อนที่สุดได้แก่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่ต้องอาศัยการวิจัยและการพัฒนาในระดับสูง ซึ่งการวิจัยและพัฒนาขั้นสูงเหล่านี้ ในกรณีที่ต้องการความรู้สูง หลากหลายสาขา และการลงทุนสูง กิจการขนาดเล็กและขนาดกลางจะไม่สามารถทำได้นอกจากนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ในขั้นนี้ยังมีความเสี่ยงที่สูงมาก กล่าวคือ โอกาสที่ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จะประสบความสำเร็จในเชิงการตลาดมีไม่มากนัก ดังนั้นสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในระดับนี้ ธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางที่พอจะดำเนินการได้บ้างก็เฉพาะแต่ในกรณีที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก และใช้ทุนไม่มากเกินไป โดยที่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่จะมีความเสี่ยงสูง ธุรกิจที่ประสบความสำเร็จในด้านนี้จึงย่อมมีอำนาจในการกำหนดราคาที่สูงเช่นกัน ในขณะเดียวกันความสำเร็จในด้านนี้จำเป็นจะต้องได้รับความคุ้มครองในลักษณะของทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งจะมีผลทำให้คู่แข่งลดน้อยลงตามกฎหมายด้วย การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในขั้นตอนนี้จึงมักจะถือเป็นเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าของกิจการขนาดเล็กและขนาดกลางประเทศใดก็ตามที่สามารถพัฒนา

ผู้ประกอบการไปได้จนถึงขั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในระดับนี้ได้มากเท่าใด ถือได้ว่าระดับการพัฒนาของประเทศนั้นก็สูงเท่านั้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้(Knowledge Management: KM)

การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในส่วนราชการซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด โดยที่ความรู้มี 2 ประเภท คือ

1) ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม

2) ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

นพ.วิจารณ์ พานิช(2548) ได้ให้ความหมายของคำว่า “การจัดการความรู้” ไว้คือ สำหรับนักปฏิบัติ การจัดการความรู้คือ เครื่องมือ เพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่

- 1) บรรลุเป้าหมายของงาน
- 2) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน
- 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และ
- 4) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการต่อความรู้ ได้แก่

- 1) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร
- 2) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ
- 3) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วน ให้เหมาะต่อการใช้งานของตน
- 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน
- 5) การนำประสบการณ์จากการทำงาน และการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัด “จุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้

6) การจัดบันทึก “จุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุง เป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น

โดยที่การดำเนินการ 6 ประการนี้บูรณาการเป็นเนื้อเดียวกัน ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นทั้ง ความรู้ที่ชัดเจน อยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือรหัสอย่างอื่นที่เข้าใจได้ทั่วไป (Explicit Knowledge) และความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในสมอง (Tacit Knowledge) ที่อยู่ในคน ทั้งที่อยู่ในใจ (ความเชื่อ ค่านิยม) อยู่ใน สมอง (เหตุผล) และอยู่ในมือ และส่วนอื่นๆ ของร่างกาย (ทักษะในการปฏิบัติ) การจัดการความรู้ เป็นกิจกรรมที่คนจำนวนหนึ่งทำร่วมกันไม่ใช่กิจกรรมที่ทำโดยคนคนเดียว เนื่องจากเชื่อว่า “จัดการ ความรู้” จึงมีคนเข้าใจผิด เริ่มดำเนินการโดยรีเข้าไปที่ความรู้ คือ เริ่มที่ความรู้ นี้คือความผิดพลาดที่ พบบ่อยมาก การจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน เป้าหมายของงานที่ สำคัญ คือ การบรรลุผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ ที่เรียกว่า Operation Effectiveness และนิยามผลสัมฤทธิ์ ออกเป็น 4 ส่วน คือ

- 1) การสนองตอบ (Responsiveness) ซึ่งรวมทั้งการสนองตอบความต้องการของ ลูกค้า สนองตอบความต้องการของเจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้น สนองตอบความต้องการของ พนักงาน และสนองตอบความต้องการของสังคมส่วนรวม
- 2) การมีนวัตกรรม (Innovation) ทั้งที่เป็นนวัตกรรมในการทำงาน และนวัตกรรม ด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการ
- 3) ขีดความสามารถ (Competency) ขององค์กร และของบุคลากรที่พัฒนาขึ้น ซึ่ง สะท้อนสภาพการเรียนรู้ขององค์กร และ
- 4) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึงสัดส่วนระหว่างผลลัพธ์ กับต้นทุนที่ลง ไปได้ การทำงานที่ประสิทธิภาพสูง หมายถึง การทำงานที่ลงทุนลงแรงน้อย แต่ได้ผลมากหรือ คุณภาพสูง เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการความรู้ คือ การที่กลุ่มคนที่ดำเนินการจัดการความรู้ ร่วมกัน มีชุดความรู้ของตนเอง ที่ร่วมกันสร้างเอง สำหรับใช้งานของตน คนเหล่านี้จะสร้างความรู้ ขึ้นใช้เองอยู่ตลอดเวลา โดยที่การสร้างนั้นเป็นการสร้างเพียงบางส่วน เป็นการสร้างผ่านการทดลอง เอาความรู้จากภายนอกมาปรับปรุงให้เหมาะกับสภาพของตน และทดลองใช้งาน จัดการความรู้ ไม่ใช่กิจกรรมที่ดำเนินการเฉพาะหรือเกี่ยวกับเรื่องความรู้ แต่เป็นกิจกรรมที่แทรก/แฝง หรือใน ภาษาวิชาการเรียกว่า บูรณาการอยู่กับทุกกิจกรรมของการทำงาน และที่สำคัญตัวการจัดการความรู้ เองก็ต้องการการจัดการด้วย

ตั้งเป้าหมายการจัดการความรู้เพื่อพัฒนา

งาน พัฒนางาน

คน พัฒนาคคน

องค์กร เป็นองค์กรการเรียนรู้

ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน การจัดการความรู้จึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเอง นี่คือ หลุมพรางข้อที่ 1 ของการจัดการความรู้ เมื่อไรก็ตามที่มีการเข้าใจผิด เอาการจัดการความรู้เป็น เป้าหมาย ความผิดพลาดก็เริ่มเดินเข้ามา อันตรายที่จะเกิดตามมาคือ การจัดการความรู้เทียม หรือ ปลอม เป็นการดำเนินการเพียงเพื่อให้ได้ชื่อว่ามีการจัดการความรู้ การริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้ แรงจูงใจ การริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้เป็นก้าวแรก ถ้าก้าวถูกทิศทาง ถูกวิธี ก็มีโอกาสำเร็จสูง แต่ถ้าก้าวผิด ก็จะเดินไปสู่ความล้มเหลว ตัวกำหนดที่สำคัญคือแรงจูงใจในการริเริ่มดำเนินการ จัดการความรู้

การจัดการความรู้ที่ดีเริ่มด้วย

- สัมมาทิฐิ: ใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุความสำเร็จและความมั่นคงในระยะ ยาว
- การจัดทีมริเริ่มดำเนินการ
- การฝึกอบรมโดยการปฏิบัติจริง และดำเนินการต่อเนื่อง
- การจัดการระบบการจัดการความรู้

แรงจูงใจในการริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้ แรงจูงใจที่ต่อการดำเนินการจัดการความรู้ คือ เป้าหมายที่งาน คน องค์กร และความเป็นชุมชนในที่ทำงานดังกล่าวแล้ว เป็นเงื่อนไขสำคัญ ใน ระดับที่เป็นหัวใจสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ แรงจูงใจเทียมจะนำไปสู่การดำเนินการจัดการ ความรู้แบบเทียม และไปสู่ความล้มเหลวของการจัดการความรู้ในที่สุด แรงจูงใจเทียมต่อการ ดำเนินการจัดการความรู้ในสังคมไทย มีมากมายหลายแบบ ที่พบบ่อยที่สุด คือ ทำเพียงเพื่อให้ได้ชื่อ ว่าทำ ทำเพราะถูกบังคับตามข้อกำหนด ทำตามแฟชั่นแต่ไม่เข้าใจความหมาย และวิธีการดำเนินการ จัดการความรู้อย่างแท้จริง

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ (Knowledge Process)

1. “คน” ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งความรู้ และเป็นผู้นำความรู้ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์
2. “เทคโนโลยี” เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนสามารถค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน รวมทั้งนำ ความรู้ไปใช้อย่างง่าย และรวดเร็วขึ้น
3. “กระบวนการความรู้” นั้น เป็นการบริหารจัดการ เพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ไปให้ ผู้ใช้ เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุง และนวัตกรรม

องค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนนี้ จะต้องเชื่อมโยงและบูรณาการอย่างสมดุล การจัดการความรู้ ของกรมการปกครอง จากพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.2546 กำหนดให้ส่วนราชการมีหน้าที่พัฒนาความรู้ในส่วนราชการ เพื่อให้มีลักษณะเป็นองค์กร แห่งการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ โดยต้องรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสามารถประมวลผลความรู้ในด้าน ต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติราชการ ได้อย่างถูกต้อง รวดเร็วและเหมาะสมต่อ

สถานการณ์ รวมทั้งต้องส่งเสริมและพัฒนาความรู้ ความสามารถ สร้างวิสัยทัศน์ และปรับเปลี่ยนทัศนคติของข้าราชการในสังกัดให้เป็นบุคลากรที่มีประสิทธิภาพและมีการเรียนรู้ร่วมกัน ขอบเขต KM ที่ได้มีการพิจารณาแล้วเห็นว่ามีความสำคัญเร่งด่วนในขณะนี้ คือ การจัดการองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการ และได้กำหนดเป้าหมาย (Desired State) ของ KM ที่จะดำเนินการในปี 2549 คือ มุ่งเน้นให้อำเภอ/กิ่งอำเภอ เป็นศูนย์กลางองค์ความรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการในพื้นที่ที่เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีหน่วยที่วัดผลได้เป็นรูปธรรม คือ อำเภอ/กิ่งอำเภอ มีข้อมูลผลสำเร็จ การแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการในศูนย์ปฏิบัติการฯ ไม่น้อยกว่าศูนย์ละ 1 เรื่อง และเพื่อให้เป้าหมายบรรลุผล ได้จัดให้มีกิจกรรมกระบวนการจัดการความรู้ (KM Process) และกิจกรรมกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Change Management Process) ควบคู่กันไป โดยมีความคาดหวังว่าแผนการจัดการความรู้นี้จะเริ่มดำเนินการสำคัญสู่การปฏิบัติราชการในขอบเขต KM และเป้าหมาย KM ในเรื่องอื่น ๆ และนำไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ต่อไป

กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่จะช่วยทำให้เกิดพัฒนาการของความรู้ หรือการจัดการความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร มีทั้งหมด 7 ขั้นตอน คือ

- 1) การบ่งชี้ความรู้ เป็นการพิจารณาว่าองค์กรมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เป้าหมายคืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องใช้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร
- 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว
- 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต
- 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์
- 5) การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่นระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
- 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge จัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

7) การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่นเกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ในไปใช้ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

2.1.6 แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนคือ การประกอบการขนาดย่อมและขนาดจิ๋วของชุมชนเพื่อการจัดการ "ทุน" ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง (SMCE -Small and Micro Community Enterprise) วิสาหกิจชุมชนขนาดย่อมมีสมาชิกมากกว่า 15 คน วิสาหกิจชุมชนขนาดจิ๋ว มีสมาชิกตั้งแต่ 5 คนถึง 15 คน(สมบัติ สิงขรราช, 2549, หน้า 177)

2.4 แนวคิดวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

จากปัญหาการพัฒนาที่ทำให้คนรวยกระจุกคนจนกระจาย เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่ไม่พัฒนาเศรษฐกิจเนื่องจากการกระจายรายได้แย่งลง ตลอดจนปัญหาการเจริญเติบโตอย่างไม่สมดุลจนเกิดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นแรงงานจากชนบทภาคเกษตรสู่ในเมืองภาคอุตสาหกรรมและบริการ ส่งผลทำให้ประชาชนตกอยู่ในวังวนของความยากจนลุ่มหลงอยู่ในกระแสบริโภคนิยมเกษตรกรรมสูญเสียที่ดินทำกินเกิดขึ้นเนื่องจากการผลิตทางการเกษตร การผลิตและการบริโภคในปัจจุบันพึ่งพิงต่างประเทศมากเกินไปพึ่งทางด้านวัตถุดิบ สินค้าทุน เทคโนโลยี ตลอดจนเงินทุน จึงเกิดแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองขึ้น ซึ่งมีเหตุผลดังนี้(วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2548, หน้า 188)

เศรษฐกิจชุมชน เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับทฤษฎี “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลักการว่าด้วยการพึ่งตนเอง ทำให้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนไม่ถูกปฏิเสธ เศรษฐกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนได้รับความสนใจและสอดแทรกเข้าไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-9 แม้ว่าบางช่วงเวลารัฐบาลจะหันไปใช้มาตรการทางเศรษฐกิจที่เป็น โครงการใหญ่ๆ (Mega-Project) เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจก็ตาม เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่สนับสนุนกิจการสหกรณ์ซึ่งเป็นองค์กรเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายของรัฐบาลมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้นแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจสหกรณ์จึงสอดคล้องสัมพันธ์กันและสามารถดำเนินการได้ในทางปฏิบัติ เศรษฐกิจชุมชนจะเป็นสหกรณ์อเนกประสงค์คือสหกรณ์ที่ดำเนินการเศรษฐกิจครบวงจร โดยทำการผลิตสินค้าและบริการเพื่อ “ความพอเพียง” ของชุมชนเท่าที่จะพึงกระทำได้ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน เช่น ในกรณีของข้าวเริ่มตั้งแต่การทำนา การสีข้าว การแปรรูปข้าวไปสู่ผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น ทำแป้งขนมจีน แป้งเส้นก๋วยเตี๋ยว ทำขนมต่างๆ การบรรจุหีบห่อ การตลาดภายในประเทศและการส่งออก นอกจากการแปรรูปข้าวแล้วยังจะนำไปสู่การผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์อื่นๆ ด้วย โดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคแบบพอเพียงภายในชุมชนเป็นหลักที่หลีกเลี่ยงขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นๆ สิ่ง

สำคัญต้องยึดหลักพึ่งตนเองทั้งในด้านเทคนิควิธีการผลิต ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พึ่งพาเงินทุนภายในได้ ระบบสหกรณ์(สมบัติ สิงฆราช, 2549, หน้า 222)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จักรพงศ์ ริมแจ่ม(2550) ได้ศึกษาถึงกระบวนการผลิตลำไยอบแห้งส่งออกของกลุ่มทำสวนตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างกระบวนการผลิตลำไยสดที่มีการผลิตและแปรรูปลำไยอบแห้ง ซึ่งได้สัมภาษณ์และสอบถามกลุ่มเกษตรกรทำสวนที่มีพื้นที่เพาะปลูกลำไยในเขตพื้นที่ตำบลมะเขือแจ้ สมาชิกชาวสวนและกลุ่มผู้ผลิต/แปรรูปลำไยอบแห้งเฉพาะเนื้อลำไย จำนวน 155 คน

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 65.8 มีการศึกษาในระดับประถมศึกษามากถึงร้อยละ 85.8 ใช้ภาษาไทยในการติดต่อสื่อสารค้าขายเป็นหลัก มีเพียงร้อยละ 0.6 ที่ใช้ภาษาไทยและอังกฤษ นอกจากนี้ ยังพบว่าส่วนใหญ่มีการดำเนินกิจการอบลำไยในรูปแบบตัวใครตัวมันมากที่สุดถึงร้อยละ 76.8 ปัญหาและอุปสรรคของการผลิตและแปรรูปลำไยอบแห้งของไทยในมิติของชาวสวนพบว่าปัญหาในเรื่องของต้นทุนในการซื้อลำไยสดร่วงสำหรับเข้าเตาอบมีราคาสูง วิธีการจำหน่ายภายในประเทศของลำไยอบแห้ง ไปยังผู้ซื้อทั้งในฤดูและนอกฤดูส่วนใหญ่ จะใช้การจำหน่ายผ่านตัวแทนหรือนายหน้าถึงร้อยละ 71.8 และ 76.4 ด้านตลาดส่งออกต่างประเทศของลำไยอบแห้ง การแปรรูปลำไยอบแห้งส่วนใหญ่เป็นลำไยอบแห้งเฉพาะเนื้อ ร้อยละ 76.7 ส่วนที่เป็นลำไยอบแห้งทั้งเปลือก คิดเป็นร้อยละ 76.1 กลุ่มตัวอย่างที่ต้องการส่งออกลำไยอบแห้งไปยังประเทศจีนมากที่สุด ราคาขายส่งลำไยอบแห้งเนื้อ โดยเฉลี่ยเกรด AAA 162.56 บาท/กิโลกรัม เกรด AA 141.03 บาท/กิโลกรัม และเกรด A 121.65 บาท/กิโลกรัม

การรับรู้ข้อมูลตลาดภายในและต่างประเทศมีประโยชน์ในเรื่องของการเพิ่มรายได้ในการอบลำไยอบแห้งมากที่สุด และรู้ถึงสรรพคุณของการบริโภคลำไยอบแห้งซึ่งเป็นประโยชน์ในแง่ของการเพิ่มช่องทางและปริมาณการจำหน่ายลำไยอบแห้ง ตามลำดับ สำหรับกระบวนการแปรรูปลำไยอบแห้งใจปัจจุบัน กลุ่มตัวอย่างพอใจในกระบวนการแปรรูปลำไยอบแห้งของตนเองมากที่สุด โดยส่วนใหญ่ ร้อยละ 50.7 มีความเห็นว่า ราคาลำไยอบแห้งจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในอนาคต และมีความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายการแก้ไขปัญหาลำไยของรัฐในปัจจุบันว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยเฉพาะในเรื่องของปริมาณการจัดจำหน่ายและการส่งออก ร้อยละ 67.7 เห็นว่าการช่วยเหลือของรัฐทำให้ระดับของปัญหาลดลง ร้อยละ 68.4 เห็นว่าการช่วยเหลือของรัฐทำให้มีความสะดวกมากขึ้น ส่วนการให้ความช่วยเหลือของรัฐในการแก้ไขปัญหากระบวนการแปรรูปลำไยอบแห้งกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 64.5 มีความเห็นว่าไม่ได้ทำให้ปัญหาลดลงแต่อย่างใด

กิติวัลล มูลแก้ว(2545) ได้ศึกษาถึงการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจส่งออกลำไยอบแห้งของผู้ส่งออกในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน ด้วยตัวแบบลูกโซ่แห่ง

คุณค่า เป็นการค้นคว้าแบบอิสระที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจส่งออกลำไยอบแห้งของผู้ส่งออกในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนด้วยตัวแบบลูกโซ่แห่งคุณค่า ซึ่งตัวแบบลูกโซ่แห่งคุณค่าเป็นตัวแบบที่ Michael E. Porter ได้จำแนกกิจกรรมต่าง ๆ ที่เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับองค์กรจำแนกออกเป็น 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมหลักและกิจกรรมสนับสนุน กิจกรรมหลักประกอบด้วยกิจการขนส่งลำไยภายในประเทศ การตลาดและการลำเลียงต่างประเทศและการบริการ(Inbound Logistic Operation, Outbound Logistic Marketing and Sales และ Service) กิจกรรมสนับสนุนประกอบด้วยเทคโนโลยีโครงสร้างพื้นฐานการผลิต การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการจัดการ(Firm Infrastructure Technology, Development Human Resource, Management และ Procurement)

จากผลการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจส่งออกลำไยอบแห้งของผู้ส่งออกลำไยอบแห้งในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน พบว่าผู้ส่งออกลำไยอบแห้งประสบปัญหาในการดำเนินงานในส่วนของกิจกรรมหลักตามตัวแบบลูกโซ่แห่งคุณค่า คือ ด้าน Inbound Logistic ประสบปัญหาจากการรับซื้อลำไยสดจากเกษตรกรและผู้ส่งมอบรายย่อยเนื่องจากลำไยสดแตกเสียหาย มีสิ่งปลอมปน เช่น กิ่งไม้ใบไม้ เชื้อราและลำไยพันธุ์ที่ไม่ต้องการซึ่งเพิ่มต้นทุนในการคัดแยกสิ่งปลอมปนเหล่านี้ให้กับผู้ส่งออก ด้าน Operation พบปัญหาน้ำมันเชื้อเพลิงมีราคาแพงและการบำรุงรักษาเครื่องจักร เนื่องจากบุคลากรขาดความรู้ ตลอดจนเครื่องมือในการตรวจสอบความชื้นในปัจจุบันไม่สะดวกในการใช้งาน ทำให้การตรวจสอบคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน ส่งผลต่อคุณภาพของลำไยอบแห้ง ด้าน Outbound Logistic พบปัญหาในระหว่างการจัดเก็บลำไยอบแห้งคือ ลำไยอบแห้งเกิดเชื้อราและมีการเปลี่ยนสี ด้าน Marketing and Sales พบว่าพ่อค้าชาวจีนเข้ามาตั้งจุดรับซื้อและโรงงานผลิตลำไยอบแห้งในประเทศไทย รวมทั้งการเพิ่มกำลังการผลิตลำไยอบแห้งของประเทศจีนและประเทศเวียดนามส่งผลให้การแข่งขันในตลาดส่งออกลำไยอบแห้งสูงขึ้นมีการปลอมแปลงตราสินค้า การตัดราคากันและผู้ส่งออกฝ่ายไทยยังขาดข้อมูลของลูกค้าทำให้การกำหนดแผนการตลาดขาดประสิทธิภาพ ด้าน Service ผู้ส่งออกลำไยอบแห้งไม่พบปัญหาเนื่องจากในปัจจุบันไม่มีการให้บริการหลังการขายแก่ลูกค้า

การดำเนินงานด้านกิจกรรมสนับสนุนพบว่า ด้าน Firm Infrastructure ผู้ส่งออกลำไยอบแห้งประสบปัญหาการนำระบบบริหารคุณภาพ HACCP มาใช้เนื่องจากเงินลงทุนที่สูง บุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจในระบบคุณภาพและไม่ให้ความร่วมมือในการนำระบบบริหารคุณภาพมาใช้ ปัญหาระยะเวลาการเก็บหนี้ยาวนานส่งผลให้ผู้ส่งออกต้องลงทุนในเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินธุรกิจสูงขึ้น การดำเนินการในปัจจุบันไม่มีการนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้มากนักเนื่องจากอุปกรณ์ด้านสารสนเทศมีราคาแพงและขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้าน Human Resource Management แรงงานในท้องถิ่นมีไม่เพียงพอในช่วงฤดูกาลผลิตทำให้มีการแข่งขันในตลาดแรงงานสูงอีกทั้งพนักงานผลิตเหล่านี้ขาดทักษะในการทำงานทำให้ต้องมีการ

ฝึกอบรมก่อนการปฏิบัติงานทำให้ผลผลิตในช่วงต้นฤดูกาลต่ำ ด้าน Technology Development ผู้ส่งออกไม่มีการลงทุนในส่วนการวิจัยและพัฒนาเพราะต้องใช้เงินลงทุนสูงเทคโนโลยีส่วนใหญ่จะได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ด้านอุปกรณ์และเครื่องจักรในการผลิตใช้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ด้าน Procurement พบว่าผู้ส่งมอบสินค้าและบริการบางชนิดมีไม่เพียงพอ เช่น ผู้ส่งมอบในด้านการซ่อมบำรุงเตาอบไอน้ำ การบริการหลังการขายของผู้ผลิตเตาอบลำไยไม่ดีและกล่องบรรจุภัณฑ์ในภาคเหนือมีราคาแพง นอกจากนี้การรับซื้อลำไยอบแห้งจากผู้ผลิตรายย่อยจะพบปัญหาการรักษาระดับคุณภาพของผู้ส่งมอบอีกด้วย

สมพร นันทะชัย (2545) ได้ศึกษาถึงโครงสร้างตลาดและวิถีตลาดผลิตลำไยอบแห้งปีการผลิต 2543 พบว่า ตลาดผู้ผลิตลำไยอบแห้งมีลักษณะ โครงสร้างเป็นตลาดที่มีผู้ผลิตมากรายเป็นรายย่อยและมีขนาดเล็ก ส่วนตลาดรับซื้อลำไยอบแห้งมีลักษณะเป็นตลาดที่มีผู้ซื้อน้อยรายแต่มีอำนาจผูกขาดเนื่องจากมีขนาดใหญ่ จากผลการศึกษาทางด้านการบริหารและการจัดการตลาดผลิตลำไยอบแห้ง ผลิตภัณฑ์ลำไยอบแห้งมีการคัดเกรด มีการจัดมาตรฐานตามคุณภาพ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 เกรด คือ เกรด AA A B และ C ตามลำดับ โดยการจัดชั้นมาตรฐานตามลำไยอบแห้งต้องไม่มีสิ่งเจือปน คือมีการคัดเอาสิ่งเจือปนออกแล้ว และมีความชื้นได้ไม่เกินร้อยละ 18 ลักษณะเนื้อภายในมีสีน้ำตาลจนถึงสีน้ำตาลดำ มีกลิ่นหอม ไม่มีกลิ่นไหม้ โดยมีการบรรจุหีบห่อในกล่องกระดาษที่ใส่แยกเกรดและคุณภาพของลำไยอบแห้งก่อนดำเนินการส่งออกไปยังต่างประเทศ

ปัญหาและอุปสรรคที่พบทางด้านการค้า เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกลำไยมักมีปัญหาด้านการผลิตที่มีมาตรฐานการผลิตไม่แน่นอน ขาดความรู้ ความชำนาญในการแปรรูปและกระบวนการแปรรูปเป็นลำไยอบแห้งที่ขาดคุณภาพและไม่ตรงตามความต้องการของตลาด นอกจากนี้เกษตรกรยังมีปัญหาการขาดแคลนเงินทุนดำเนินการซึ่งส่งผลต่อมาตรฐานการแปรรูปลำไยเป็นลำไยอบแห้งผลผลิตที่ได้มีคุณภาพต่ำประกอบกับสถานที่เก็บรักษาผลผลิตมีจำนวนไม่เพียงพอ จากปัญหาและอุปสรรคการผลิตลำไยอบแห้ง ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือรัฐบาลควรมีการให้ความช่วยเหลือโดยการฝึกอบรมเกษตรกร ผู้ประกอบการทางด้านการแปรรูปเป็นลำไยอบแห้ง พยายามขยายตลาดต่างประเทศมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อลดอำนาจการผูกขาดที่เกิดขึ้นในตลาดผู้ซื้อลงควบคู่ไปกับการกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ลำไยอบแห้งที่มีมาตรฐานเดียวกันและสนับสนุนการจัดสร้างสถานที่เก็บรักษาผลิตภัณฑ์ให้เพียงพอกับความต้องการ

รัตนา อัดตปัญญา และ อัจฉรา เข็มภักดี(2542) ได้ศึกษาถึงวิธีการยืดอายุการเก็บรักษาลำไยสดเพื่อการแปรรูปเป็นเนื้อลำไยอบแห้งในเชิงพาณิชย์ ด้วยการพัฒนาวิธีการที่เหมาะสมในการเก็บรักษาลำไยสดเพื่อยืดอายุการเก็บให้ได้ไม่น้อยกว่า 30 วัน เพื่อการแปรรูปเป็นเนื้อลำไยอบแห้งในเชิงพาณิชย์ โดยทดลองเก็บรักษาลำไยสดในลักษณะแช่สารละลาย 5 ชนิด ที่อุณหภูมิ 25 - 30 °ซ และในสารละลาย 2 ชนิดที่อุณหภูมิ 2-5 °ซ เป็นเวลา 30 วัน พบว่าทุกวิธีทั้งที่เก็บที่ 25 - 30 °ซ และที่ 2 - 5 °ซ สามารถยืดอายุการเก็บของลำไยสดได้อย่างน้อย 30 วัน การเปลี่ยนแปลงค่า pH ปริมาณ

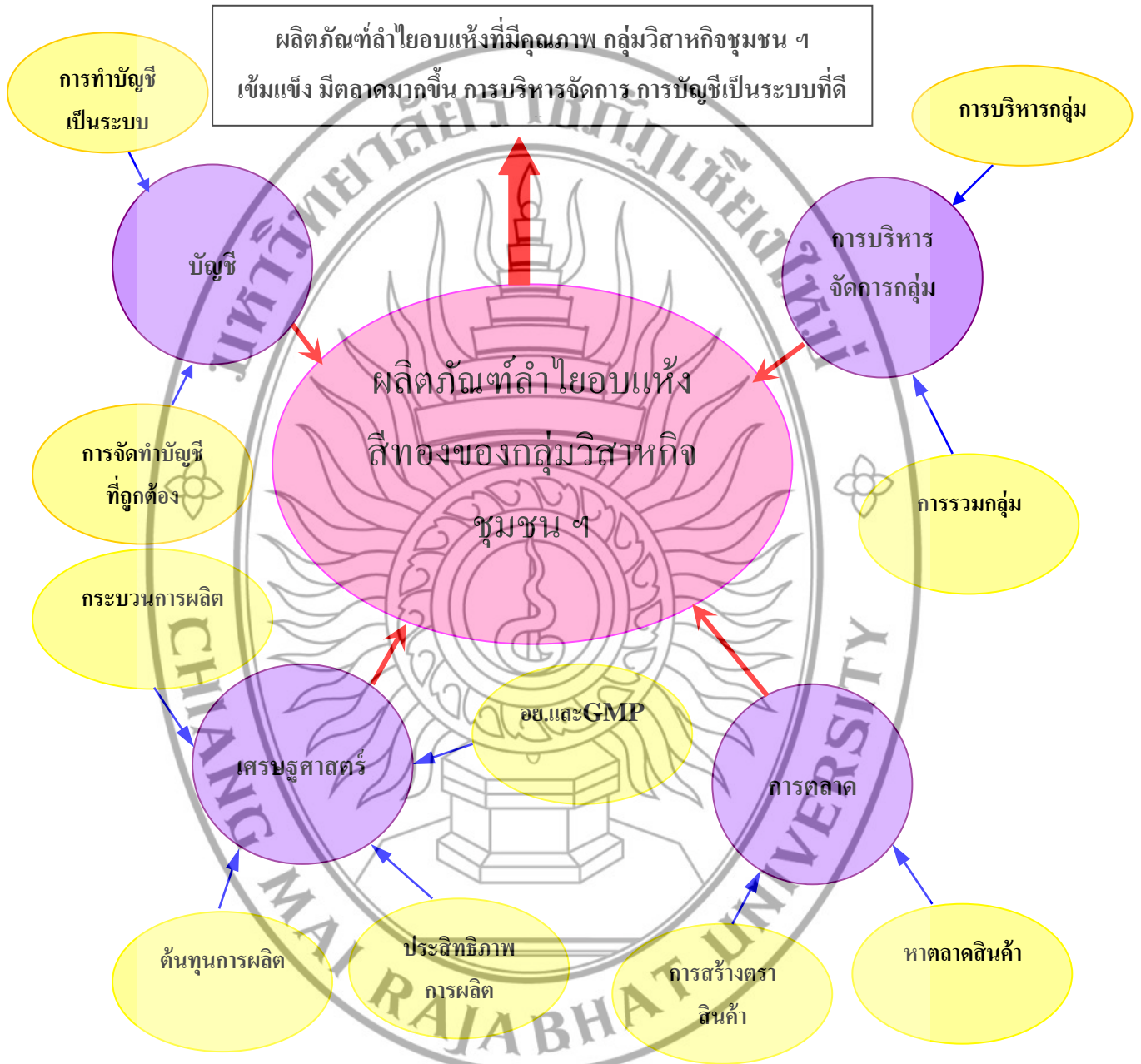
กรด ปริมาณของแข็งที่ละลายได้ ปริมาณน้ำตาลรีดิวซ์ แต่ละวิธีที่เก็บที่ 25 - 30 °ซ ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P>0.05$) เช่นเดียวกันกับที่เก็บที่ 2 - 5 °ซ ลำไยที่เก็บที่ 25 - 30 °ซ เมื่อเทียบกับลำไยสดมีค่า pH และปริมาณของแข็งที่ละลายได้ลดลง ขณะที่ปริมาณกรดและน้ำตาลรีดิวซ์เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P>0.05$) ปริมาณเกลือและ โปแตสเซียมซอร์เบทในลำไยที่เก็บที่ 25 - 30 °ซ เพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่าที่เก็บที่ 2 - 5 °ซ ผลการวิเคราะห์ทางเคมีของเนื้อลำไยอบแห้ง สอดคล้องกับเนื้อของลำไยที่ผ่านการเก็บ ความพอใจของผู้ชมที่มีเนื้อลำไยอบแห้งที่ทำจากวิธีเก็บ โดยการรมควันกำมะถัน โดยการลวก - แช่ - อบและ โดยแช่สารละลายที่ไม่มีเกลือที่ 2 - 5 °ซ ได้รับความพอใจในด้านลักษณะการยอมรับโดยรวม ลักษณะเนื้อสัมผัสและรสชาติมากกว่าวิธีอื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เนื้อลำไยอบแห้งที่ผ่านวิธีแช่สารละลายที่ไม่มีเกลือที่ 2 - 5 °ซ ได้รับความพอใจในด้านสีมากที่สุด โดยมีค่า L 36.7 + 3.3 และเนื้อลำไยอบแห้งที่ผ่านวิธีลวก - แช่ - อบ ได้รับความพอใจในด้านกลิ่นมากที่สุด ($P>0.05$) วิธีที่มีค่าใช้จ่ายในการเก็บรักษาต่ำสุดคือ วิธีลวก - แช่ - อบ วิธียืดอายุการเก็บรักษาที่เหมาะสมเพื่อแปรรูปเป็นเนื้อลำไยอบแห้ง คือวิธีรมควันกำมะถัน 0.12% ต่อผลลำไย 30 นาที และวิธีผ่านการลวกในน้ำเดือด 5 นาที แช่โปแตสเซียมเมตาไบซัลไฟท์ 3000 มก./ลิตร 25 นาที อบที่ 80 °ซ 24 ชม. อย่างไรก็ตาม ควรมีการพัฒนาปรับปรุงกรรมวิธีการอบ เพื่อให้ได้เนื้อลำไยอบแห้งที่มีคุณภาพดีขึ้น

2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

Conceptual framework

แผนงานวิจัย

กรอบแนวคิดในแผนงานวิจัยเป็นลักษณะการบูรณาการการจัดการความรู้ทางด้านการจัดการธุรกิจประกอบด้วยความรู้ด้านการบัญชีเพื่อสร้างจุดแข็งของระบบบัญชี ด้านการบริหารจัดการเน้นการบริหารกลุ่มวิสาหกิจและการรวมกลุ่มวิสาหกิจให้เข้มแข็ง ด้านเศรษฐศาสตร์เน้นด้านการพัฒนาคุณภาพผลผลิต กระบวนการผลิต การศึกษาต้นทุนการผลิต ประสิทธิภาพการผลิต

และการระดมทุน ด้านการตลาดสนับสนุนการสร้างตราสินค้า การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย ลด
ขั้นตอนทางการค้าของพ่อค้าคนกลางเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อให้
ผลิตภัณฑ์ลำไยอบแห้งสีทองของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีมาตรฐานการผลิตและคุณภาพสูงขึ้น กลุ่ม
วิสาหกิจชุมชนฯเข้มแข็ง มีตลาดมากขึ้น การบริหารจัดการ การบัญชีเป็นระบบที่ดีขึ้น

